

KELET-MAGYARORSZÁGI SZÉKILILE (*CHARADRIUS ALEXANDRINUS* L., 1758)-POPULÁCIÓK VIZSGÁLATA

Dr. Sterbetz István

Abstract

Sterbetz, I. (1998): Population studies on Kentish Plover (*Charadrius alexandrinus* L., 1758) in eastern Hungary. *Aquila* 103–104, p. 41–46.

The population changes of eighteen different Kentish Plover (*Charadrius alexandrinus*) populations in eastern Hungary were evaluated between 1940–1974 and causes for population declines discussed. A total of 78% of the studied populations became extinct. The disappearance of these breeding birds always corresponded in time with changes in habitats (termination of grazing by sheep, use of artificial fertilisers and pesticides, introduction of alien grass species on plant associations, flooding or ploughing of breeding sites).

Key words: *Charadrius alexandrinus*, population decline, agriculture, Hungary.

Bevezetés

A széki lile európai fogyatkozása egy évszázadnál is régebről ismert, és annak okai, meg a veszélyeztető tényezők fontossági sorrendje eltérők az egyes élőhelyeken (Rittinghaus & Walters in: Glutz von Blotzheim et al. 1975). A jelent tükröző, hazai helyzetképet jórészt a Duna-Tisza közén végzett vizsgálatokkal Székely (1991, 1992 és in prep.), valamint Székely és munkatársai (Székely & Lessells 1993; Székely et al. 1993; Székely et al. 1994; Székely & Williams, 1995) rajzolták meg. Egy korábbi időszakot érintő adataimmal az idézett tanulmányokhoz kívánok további kiegészítésekkel szolgálni.

A Délkelet-Alföldhöz fűződő madártani vizsgálataim a széki lile magyarországi területfoglalásának egyik legjelentősebb régióját is fedik. E terület egyik kiemelkedően népes állományának, a Vásárhelyi-pusztán fészkelőknek 1951–1980 közötti alakulását korábban értékeltem (Sterbetz, 1992). E vizsgálat folytatásaként tekintem át további 18, kevésbé népes állomány sorsát az 1940–1974 közötti időszakból azzal a szándékkal, hogy a károsító tényezők nem teljességet jelentő feltárásával az adott lehetőségekhez igazodva szolgáljam a természetvédelem gyakorlatát.

Anyag és módszer

Az 1. és 2. táblázatokban felsorolt populációk mindegyike egykor legeltetett, rövidfűvű szikespusztákon fészkel, a 3. táblázatban ismertetett növénytársulásokban.

A 34 évre terjedő adatgyűjtemény nem értékelhető egységesen, mert annak az 1947 előtti időszakát csak egykori becslések alapján, emlékezetből idézhetem. Az 1974-ig terjedő, további éveket azonban már 175 számlált fészkelőpár, és a Máthé (1960), valamint Bodroγκözy (1974, 1980) által leírt növénytársulások tényeiből vizsgálhattam. Napi munkám során folyamatosan kapcsolatom volt az egyes élőhelyeken tevékenykedő mezőgazdasági üzemekkel, így a legelők jellegének változásait összevettem a székilile-állományok alakulásával.

Naplójegyzeteimből egyrészt arra kerestem választ, hogy az egymástól kisebb-nagyobb távolságokban elszigetelve költő populációk fogyatkozása mennyiben kötődik időszakokhoz, másrészt miként illeszthetők ehhez a legelőgazdálkodás belterjesedésének jelenségei.

Költőhely	Időszak	Fészekszám	Eltűnés éve
Mezőtúr (47°06'20"38')			
<i>Bánrévei-gyep</i>	1946-47	10-13	?
Szarvas (46°52'20"34')			
<i>Bolza-gyep, Halásztelek</i>	1946-47	15-20	?
Nagyszénás (47°25'20"49')			
<i>Székács-gyep</i>	1940-46	6-7	1947
<i>Székes</i>	1940-46	8-10	?
<i>Taraj</i>	1940-45	3-4	?
<i>Geist-gyep</i>	1940-42	10-15	
	1943-44	1-2	1945

1. táblázat. A széki lile (*Charadrius alexandrinus*) becsült fészkelőállományai és az állományok eltűnésének éve Kelet-Magyarországon a vizsgálati területen

Table 1. Estimated population size of Kentish Plover (*Charadrius alexandrinus*) and the year of their disappearance on the study area in Eastern Hungary.

Eredmények és megbeszélés

Az 1. és 2. táblázatokból, valamint a Vásárhelyi-pusztával foglalkozó dolgozatomból (Sterbetz, 1992) kitűnik, hogy a széki lile egykor elterjedten fészkel a Délkelet-Alföld szikes legelőin. A szegedi Fehér-tavon és a kardoskúti Fehér-tó körüli Vásárhelyi-pusztán két különösen népes populáció alakult ki, ezek körül helyezkedtek el a Körösök, a Tisza, a Maros, valamint a keleti államhatár által határolt terület kisebb állományai.

Nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy néhány évtizeddel ezelőtt a fészkelők száma itt jelentősen népesebb lehetett az ismertnél, mert nagy területeken adódtak olyan további élőhelyek, ahová még nem terjedtek ki az egykori kutatások.

A Vásárhelyi-pusztán tapasztaltak (Sterbetz, 1992), és a 3. táblázat vizsgálati eredményei arról tanúskodnak, hogy ez a faj itt a bárányparéjos (*Camphorosmetum*) élőhelyekhez kötődik leggyakrabban, de az egyéb előfordulásainak is nagyon rövid és ritkás fűvű gyeptársulások a jellemzői. Ezt az adottságot a legelő háziállatok, elsősorban a juhok rendszeres rágása-tiprása tartotta fenn. Ahol a juhlegeltetés visszaféjlődött, vagy

Költőhely	Időszak	Fészekszám	Eltűnés éve
Biharugra (46°58'29°36')			
<i>Szilaspusztá</i>	1951	3	1954
Déaványa (47°02'20°58')			
<i>Atyaszegi-legelő</i>	1970	5	1974
	1971	2	
	1972	2	
	1973	1	
Túrkeve (47°06'20°49')			
<i>Szélmalmos legelő</i>	1964	20	1970
	1965	12	
	1966	8	
	1967	3	
	1968	1	
	1969	1	
Csudaballa (47°04'20°50')			
<i>Juhlegelő</i>	1971	14	1974
	1972	10	
	1973	1	
Tótkomlós (46°25'20°44')			
<i>Nagyéri-gyep</i>	1966	4	1970
	1967	2	
	1968	?	
	1969	1	
Békéssámszon (46°28'20°20')			
<i>Rákos-gyep</i>	1953	10	1956
	1954	10	
	1955	3	
Mártély (46°28'20°20')			
<i>Tisza-széli legelő</i>	1953	4	1956
	1954	3	
	1955	1	
Nagytőke (46°42'20°19')			
<i>Úregháti-gyep</i>	1953	10	1956
	1954	8	
	1955	2	
Gátér (46°41'20°02')			
<i>Csongrádi-gyep</i>	1952	8	1955
	1953	6	
	1954	2	
Hódmezővásárhely (46°25'20°20')			
<i>Téglási-legelő</i>	1953	6	1954
Csongrád (46°42'20°10')			
<i>Faluszéli-legelő</i>	1952	5	1954
	1953	?	
<i>Bokros</i>	1953	7	1954

2. táblázat. A széki lile (*Charadrius alexandrinus*) számlált fészkelőállományai Kelet-Magyarországon a vizsgálati időszakban.

Table 2. Population size of Kentish Plover (*Charadrius alexandrinus*) in eastern Hungary during the study period.

Növénytársulás	Fészkek száma	%
<i>Camphorosmetum annuae</i>	104	66
<i>Lepidio-Puccinellietum</i>	24	15
<i>Suaedetum maritimae</i>	12	8
<i>Pholiuro-Plantaginetum</i>	11	7
<i>Artemisio-Festucetum</i>	6	4
Összesen:	157	100 %

3. táblázat. A talált 157 székilile-fészkek megoszlása a növénytársulásokban.

Table 3. Distribution of 157 Kentish Plover nests in different plant associations.

Eltűnés éve	Eltűnt populációk száma	Költőhely
1945	1	Nagyszénás (Geist-gyep)
1947	1	Nagyszénás (Szákács-gyep)
1954	4	Hódmezővásárhely (Téglási-gyep), Csongrád (Bokros), Biharugra (Szilaspuszta)
1955	1	Gátér (Csongrádi-gyep)
1956	3	Békéssámsón (Rákos-gyep), Mártély (Tiszaszéli-legelő), Nagytöke (Üregháti-legelő)
1970	2	Türkeve (Szélmalmos-legelő), Tótkomlós (Nagyéri-gyep)
1974	22	Csudaballa (Juhlegelő), Dévaványa (Atyaszegi-legelő)

4. táblázat. Kelet-magyarországi székilile-költőállományok (*Charadrius alexandrinus*) eltűnésének alakulása.

Table 4. Year of disappearance of breeding populations of Kentish Plover (*Charadrius alexandrinus*).

megszűnt, előbb-utóbb követte ezt a növényzet összetételének, sűrűségének és magasságának átalakulása is.

Valamennyi tárgyalt populáció életkörülményeinek nyomon követésére nem volt lehetőség. A pontosabban ismertek eltűnédezése az 1., 2. és 4. táblázatokból tűnik ki. A 4. táblázat szerint jórészt az 1954–56, majd az 1970–74-es időszak volt a legveszteségesebb.

A Délkelet-Alföld füves pusztáit évszázadokon át félvad tartású, külterjes legeltetéssel hasznosították, amely meghatározója volt az odatelepülő élővilágnak is. A jelen század első évtizedeiben is még nagyon erőteljes legeltetés elsorvadása egyrészt a II. Világháború idején következett be, amikor a magyarországi harci cselekmények jelentősen csökkentették a háziállatok állományát. Majd az 1960-as időszaktól a műtrágyázással, vegyi növényvédelemmel, öntözéssel, természetű fűfajok „felülvetésével” járó, belterjesebb gyephasználat egyre kiterjedtebben alakította magasfűvű kaszálókká az egykori vakszikes élőhelyeket. Mindezeknek a természetes élővilágot átalakító hatásai a mezőgazdasági

Károsítás oka <i>Cause of destruction</i>	Érintett populációk száma <i>Number of populations affected</i>
Juhlegeltetés megszűnése <i>Terminating grazing with sheep</i>	14
Műtrágyázás, vegyi növényvédelem <i>Artificial fertilizers, use of pesticides</i>	7
A természetes gyepársulásokra telepített fűfajok <i>Alien grass species seeded on association</i>	2
A fészkelőhelyek öntözése <i>Inundation of breeding sites</i>	1
A fészkelőhely felszántása <i>Ploughing of breeding site</i>	1

5. táblázat: A széki lile (*Charadrius alexandrinus*) 14 megsemmisült fészkelőállománynál megállapított károsító tényezők.

Table 5. Cause of destruction in 14 different populations of Kentish Plover (*Charadrius alexandrinus*).

beavatkozásokat követő néhány év múltával kezdtek megnyilvánulni, ahogy ez az itt bemutatott táblázatokból is érzékelhető.

A széki lile magyarországi válságának kétségtelenül a szikespusztai élőhelyek elvesztése volt a megindítója. Az innen kiszoruló más, már nem típusos élőhelyekre, elsősorban mesterséges halastavak zátonyaira telepedtek át, ahol *Székely (1991; 1992; in prep.)* vizsgálatai szerint szaporodásuk már sokkal esélytelenebb. Dolgozatom az idézett forrásmunkákkal egyetemben a veszélyeztetett faj szempontjából is hangsúlyozza hazai szikes legelők hagyományos fűhasználatának természetvédelmi jelentőségét!

POPULATION STUDIES ON KENTISH PLOVER (*CHARADRIUS ALEXANDRINUS* L., 1757) POPULATIONS IN EAST HUNGARY

Summary

The Kentish Plover (*Charadrius alexandrinus*) is one of the most typical breeding bird of alkaline short-grass eastern Hungarian grazing lands. Accelerating intensification of agriculture since World War II has been gradually destroying its habitats. Lack of grazing that would support maintenance of the original vegetation, artificial fertilisers, herbicides, inundation and introduction of alien grass species turned the short-grass grassland into long-grass hayfields where Kentish Plovers do not find proper habitat any more. Attempts to occupy different habitats by Kentish Plovers has been recorded predominantly on small islands of fishponds where breeding success is expected to be significantly lower. In recent years Kentish Plovers became endangered by extinction in Hungary. This process was investigated on the population change of 18 different populations. Tables highlight the strong correlation between disappearance of different populations and negative effects of introduction of new agricultural methods. The significance of maintaining or re-introduction of traditional, extensive grazing methods to nature conservation is underlined by author.

Irodalom – References

- Bodrogközy, Gy. (1974): Békés-megye növényvilága. In: *Krajko, M. (szerk.): Békés-megye földrajza*. Békés-megyei Tanács VB kiadványa, Békéscsaba, p. 85–87.
- Bodrogközy, Gy. (1980): Szikespuszták és növénytakarójuk. A Békés-megyei Múzeumok Közleményei. Békés-megyei Tanács VB kiadványa, Békéscsaba, 6, p. 29–49.
- Glutz von Blotzheim, U., K. Bauer & E. Bezzel (Hrsg.) (1975): *Handbuch der Vögel Mitteleuropas*. Charadriiformes Bd. 6/1. Akademische Verlag, Wiesbaden, p. 222–223.
- Máthé, I. (1960): A kamilla (*Matricaria chamomilla*) magyarországi termőhelyei. MTA Biol. Csop. Közl. 4, p. 235–254.
- Sterbetz, I. (1992): A Vásárhelyi-pusztán fészkelő széki lile populáció (*Charadrius alexandrinus* L., 1758) elsozradásának vizsgálata. *Állattani Közl.* 78, p. 89–93.
- Székely, T. (1991): Status and breeding biology of Kentish Plover *Charadrius alexandrinus* in Hungary – a progress report. *Wader Study Group Bulletin* 62, p. 17–23.
- Székely, T. (1992): Reproduction of Kentish Plover *Charadrius alexandrinus* in grasslands and fish-ponds: the habitat mal-assessment hypothesis. *Aquila* 99, p. 59–68.
- Székely, T. (in prep.): Status of Kentish Plover in Hungary. *Wader Study Group Bull.*
- Székely, T., Karsai, I. & Kovács, S. (1993): Availability of Kentish Plover (*Charadrius alexandrinus*) prey on a Central Hungarian grassland. *Ornis Hungarica* 3, p. 41–48.
- Székely, T. & Lessells, C. M. (1993): Mate change by Kentish Plovers *Charadrius alexandrinus*. *Ornis Scand.* 24, p. 314–322.
- Székely, T., Karsai, I. & Williams, T. D. (1994): Determination of clutch size in the Kentish Plover *Charadrius alexandrinus*. *Ibis* 136, p. 341–348.
- Székely, T. & Williams, T. D. (1995): The cost and benefit of brood desertion for female Kentish Plovers. *Behav. Ecol. Sociobiol.* 37, p. 155–162.

A szerző címe – Author's address:
Dr. Sterbetz István
H-1131 Budapest
Fivér u. 4/a.